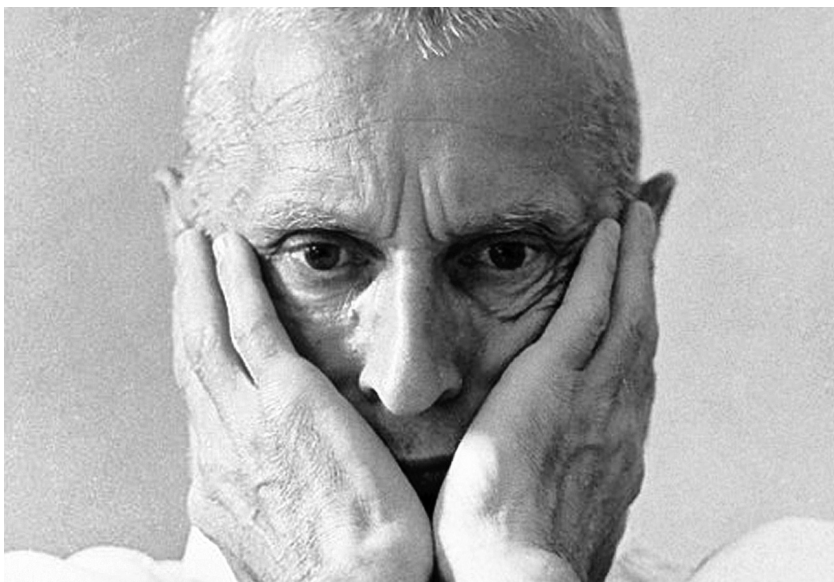

М.М. АМОСОВ: "ХІРУРГІЯ БУЛА МОЇМ СТРАЖДАННЯМ І ЩАСТЯМ"

Serdiuk A.M.

М.М. АМОСОВ: "ХІРУРГІЯ БУЛА МОЇМ СТРАЖДАННЯМ І ЩАСТЯМ"

ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВИДАТНОГО УКРАЇНЦЯ, ЛІКАРЯ, ВЧЕНОГО І ГРОМАДСЬКОГО ДІЯЧА, ГЕРОЯ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПРАЦІ, ЛАУРЕАТА ЛЕНІНСЬКОЇ І ТРЬОХ ДЕРЖАВНИХ ПРЕМІЙ УКРАЇНИ, АКАДЕМІКА НАН І АМН УКРАЇНИ, ЗАСЛУЖЕНОГО ДІЯЧА НАУКИ УКРАЇНИ, ПРОФЕСОРА, ДОКТОРА МЕДИЧНИХ НАУК МИКОЛИ МИКОЛАЙОВИЧА АМОСОВА

МІСЦЕ В ІСТОРІЇ

Ової спогади про М.М. Амосова я хочу почати з запитань. Ким він був для кожного з нас, хто добре його знав, поважав, любив? Видатним хірургом, який відкрив нові шляхи у хірургії легень і серця? Творцем, захисником і пропагандистом нових наукових ідей? Людиною, яка чітко визначила свою роль у суспільному житті і піднесла до небачених висот свою соціальну відповідальність? Оригінальним мислителем, талановитим письменником, пропагандистом здорового способу життя?

Сам М.М. Амосов в "Автобіографії" написав:

"Если бы можно начать жизнь сначала, я бы выбрал то же самое — хирургию и в дополнение — мудрствова-

ние над вечными вопросами философии: истина, разум, человек, общество, будущее человечества."

Нарешті головне питання. Чи постає у нашій пам'яті його славне ім'я так, як того заслуговує?

Питання не пусте. Адже ми були свідками яскравого життя Миколи Амосова, і для нас він є зримим, живим. А сплинуть 100, 200 років — чи будуть прийдешні покоління належно знати долю великого хірурга Амосова, людини, яка у столиці України у шаленому XX сторіччі однією з перших взяла до своїх сильних рук наші серця і все своє життя поклала на те, щоб вони билися впевнено й спокійно? Передусім забуттю мають завадити медична історія і наука, суто лікарська думка, що ґрунтується на беззастережній логіці й незаперечності фактів. А "олюднять" їх наші щирі свідчення його виняткової вдачі,

Знання і досвід корисні для лікаря. Але всі знання світу не зроблять людину лікарем, якщо у неї немає сили волі і духу.

Парацельс

блискучої хірургічної практики, високої громадянської посвяти.

Передували ж амосівській звитязі нелегкі роки дитинства у селі Ольхове Вологодської губернії. Як пише він в "Автобіографії": "Мама родила меня 6 декабря 1913 года. Она была акушеркой в северной деревне, недалеко от Череповца... Жили очень скудно: мама не брала подарков от рожениц и осталась для меня примером на всю жизнь. Бабушка научила молиться Богу, крестьянское хозяйство — работать, а одиночество — читать книги".

Він пережив соціальні й революційні потрясіння епохи, Першу світову й громадянську війни, що вирували на безкрайніх просторах імперії. Впевнений, це загартувало характер і волю юнака, зміцнило його потяг до знань. 1939 року з відзнакою закінчив Архангельський медичний, паралельно заочно навчаючись у Всесоюзному індустріальному інституті, диплом якого — і також з відзнакою — отримав напередодні Великої Вітчизняної війни. Мабуть, вже тоді він мріяв про більш технологічну медицину, прагнув поєднати обрану на все життя хірургію з чіткими інженерними категоріями, що привело його згодом до опрацювання біологічної та медичної кібернетики.

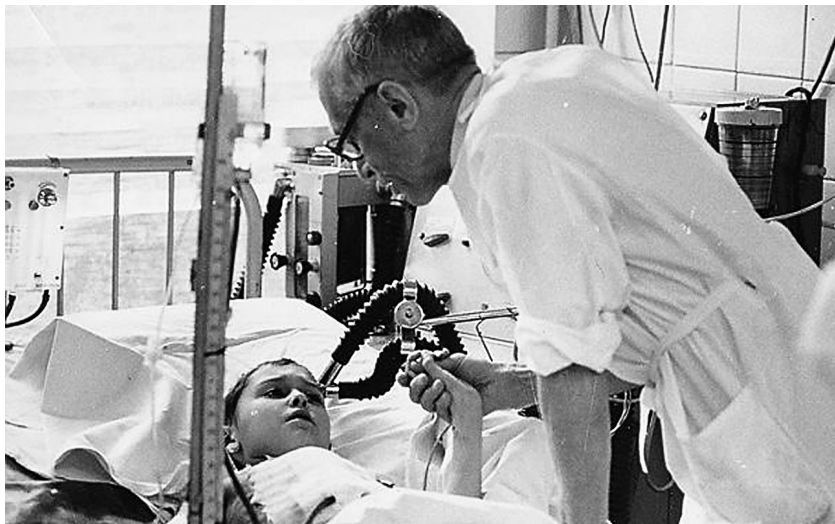
Грізні роки гітлерівської навали Микола Михайлович провів у зоні бойових дій провідним хірургом польового шпиталю. Той лютий досвід передати словами міг би, мабуть, лише Данте, коли б став свідком тих мото-

рошних днів! Та саме у пеклі людського винищення руки хірурга Амосова, що змушено не знали перепочинку, набиралися вправності, упевненості, сказати б, інструментальності, непохитної віри у своє покликання. Бо вже по тому, як його не стало, взялися підраховувати, скільки ж операцій на загаль здійснив Микола Михайлович. І доходили до значень, в які й повірити не могли — йшлося десь про 50 тисяч! Таж, навіть якщо цю кількість просто взяти й поділити на 365 днів, отримуємо 136 років щоденних операцій, заперечували інші. А ви враховуєте, що Микола Михайлович оперував 53 роки поспіль, і остаточно відклав скальпель лише на порозі власного 80-річчя, стояли на своєму амосівці. Візьміть на карб і неймовірну інтенсивність операційної практики у роки війни, нагадували вони, і скептики втрачали внутрішню переконаність. Бо визнавали: хай там хто, але Амосову й ці фантастичні показники були до снаги! Тому я у полеміку такого стибу не вступаю принципово: постать подібного масштабу навіть міфи породжує співмірні своїй величі, а надлюдська працездатність Амосова була невід'ємною складовою його гіпердіяльної натури.

З "Автобіографії". "Так прошла жизнь. Что в ней было самое главное? Наверное — хирургия. Операции на пищеводе, лёгких, особенно на сердце, делал при прямой угрозе скорой смерти. Часто в условиях, когда никто другой их сделать не мог; лично спас тысячи жизней. Работал честно. Не брал денег. Конечно, у меня были ошибки, иногда кончались смертью больных, но никогда не были следствием легкомыслия или халатности. Я обучил десятки хирургов, создал клинику, потом институт, в котором оперировано свыше 80 тысяч только сердечных больных. А до того были ещё тысячи операций на лёгких, органах живота, конечностях, не говоря уже о раненых на войне. Хирургия была моим страданием и счастьем".

Якщо ж дивитися на людське життя з висоти пташиного польоту, воно у Миколи Михайловича пройшло на зламах кількох історичних епох. Народився у Російській імперії, навчався, мужнів, видатних успіхів досяг за радянської доби, продовжував плідно працювати,

творити, став одним з засновників Національної академії медичних наук незалежної України. Та завжди і скрізь він лишався самим собою. Амосовим! А тому хочу зазначити: спогади про таку знану, визначну людину — річ непроста. Головне у них — через роки віднайти, насамперед, хоч як це дивно звучить, для самого себе

— того Миколу Михайловича Амосова, якого добре знав, поважав, любив, дружніми стосунками з яким продовжую дожити. Ось і зараз, пишу, а переді мною його книги "Преодоление старости" — з надписом: "Андрею Михайловичу Сердюку с симпатией и уважением. Амосов. 2.IV.97 г."; "Голоса времени" — і надпис: "Андрею Михайловичу Сердюку. По старой дружбе и с уважением. Амосов. 17.II.2001 г.".

І це лише дві з багатьох книг Амосова, які у мене завжди під рукою, до яких я часто звертаюся, аби звірити свої думки з його помислами. Повірте, допомагає. А наша неафішована багаторічна дружба, гадаю, дає мені право "оздобити" відомі факти його біографії особистим коментарем, бо на щастя, до деяких важливих віх його сходження мав безпосередню причетність.

Микола Михайлович був лідером і будівничим у найповнішому значенні цих понять. Скажімо, 1952 року він був запрошений до Київського інституту туберкульозу і очолив новостворену клініку торакальної хірургії, де виявив себе рівночасно чудовим хірургом, плідним науковцем та допитливим дослідником, що вдало залучає до науково-практичної діяльності

інженерів, фізіологів, кібернетиків. Результати не забарилися, ефективність лікування хвороб легенів зростає. А роботи Амосова з легеневої хірургії були удостоєні найвищої відзнаки науковця СРСР — Ленінської премії.

У подальшому Микола Михайлович зосередився на серцевій хірургії. І знову — пер-

ший! Так він вперше в Україні почав лікувати вади серця шляхом хірургічної корекції, одним з перших у Радянському Союзі опанував метод штучного кровообігу, 1963 року — знову першим — провів протезування мітрального клапану, а вже за два роки — першим у світі (!) — впровадив антитромботичні протези серцевих клапанів. Було й багато інших новацій, що здобули високі відзнаки. Зокрема, Амосов отримав три Державні премії України за досягнення у галузі кардіохірургії та біокібернетики, він п'ять скликань поспіль обирався депутатом Верховної Ради Радянського Союзу. Однак, попри широке і заслужене визнання, свого повноцінного медичного закладу довго не мав.

І ось 1983 рік. Після розмови Миколи Амосова з Володимиром Щербицьким наш відділ науки і учбових закладів ЦК КП України підготував проект листа до ЦК КПРС з пропозицією щодо відкриття на базі клініки відповідного інституту. Тоді такі питання вирішувалися лише у Москві. Минуло кілька тижнів.

У великому залі Академії наук УРСР йшло засідання чергової сесії академії. І так склалося, що мене делегували взяти участь у цьому засіданні. Сесію вів Борис Патон. У президії —

сидимо поруч — академік Микола Амосов і я. Наразі підходить працівник академії і кличе мене до телефону у кімнаті президії. Чую знайомий голос завідуючого першої приймальної: "Андрію Михайловичу! Я з'єдную вас з Володимиром Васильовичем".

Після перемикання чую розважливий голос ВВ (ми всі так у ЦК називали Щербицького):

— Андрію Михайловичу, доброго дня. Де ви зараз є?

— На сесії Академії наук.

— Амосов там?

— Поруч зі мною у президії.

— Підійдіть до Бориса Євгеновича і візьміть слово для термінового оголошення. Москва прийняла рішення про створення у Києві Інституту кардіохірургії, який очолить Микола Михайлович Амосов.

Можете уявити, який шквал аплодисментів супроводжував моє повідомлення. Першим Амосова привітав Борис Євгенович Патон.

У масовій свідомості нашого часу лідер найчастіше асоціюється з кризовим менеджером — героєм на чолі команди у виняткову мить. І зовсім мало пов'язують його чесноти з впертим тягловим життям керманіча у ситуації штатного довгострокового управлінського процесу. Та у нинішньому світі короткі шляхи не ведуть нікуди. Тож Амосов, який розбудовував свій Інститут серцево-судинної хірургії — взагалі тема окрема. Зазначу лише, що будь-яка недбалість, млявість, зупинка у розвитку завжди мали у його особі непримиренного ворога. Це була дійсно диктатура професіоналізму, що власне і творила дива.

І нині цей колектив, керований учнем Миколи Михайлови-

ча, академіком Геннадієм Книшовим, є одним з кращих у країні, працює на рівні світових показників. Я, до слова, відчув це особисто, коли у липні цього року амосівці зробили мені операцію аортокоронарного шунтування на працюючому серці, яку блискуче здійснив з колегами чудовий кардіохірург, професор Анатолій Руденко, за що йому й усім його високофаксовій команді висловлюю безмежну вдячність.

Амосов був людиною напрочуд широких інтересів. Лише у науці, за його ж власним визначенням, вченого захоплював дослідницький діапазон декартівського засягу: регулюючі системи організму — від хімії крові, через ендокринну і нервову системи до кори мозку; механізми розуму і штучний інтелект; психологія і моделі особистості; соціологія і моделі суспільства; глобальні проблеми людства. Певен, Микола Михайлович "своїм серед своїх" почувався б і у колі радників Римського клубу.

Амосов невимовно вірив у могутність розуму, його ясну переможну силу. Відданість Амосова теорії штучного інтелекту мала виключне походження: він мріяв звільнити Розум людства із в'язниці вразливого тіла. Амосов полюбляв описувати світ у математично чітких моделях, втішаючись красою довершених формулювань. За ним же створеним "божественним" порядком йому ввижалася така сама притомна дійсність, проте, як слушно помітив інший мислитель: "Існуюче не ділиться на розум без залишку". Та пломеніюча природа Амосова не приймала щонайменших поступок ентропії, що й

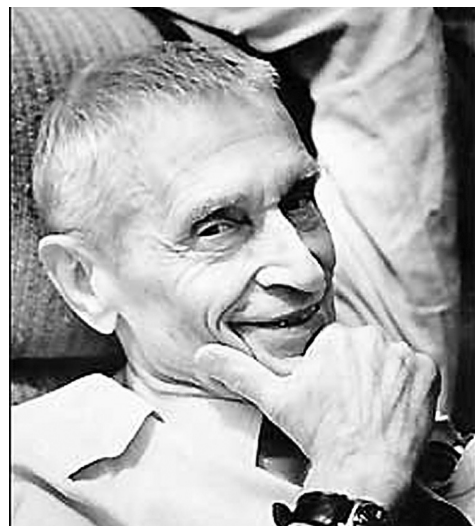
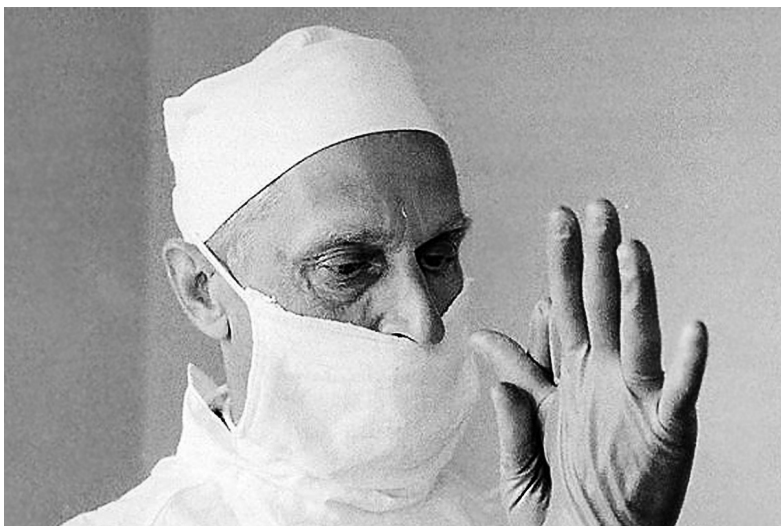
вело його до нових рубежів.

Він з головою поринув у біокібернетику, яку з ентузіазмом розвивав у нещодавно створеному Інституті кібернетики АН УРСР. До речі, в інституті, який очолював талановитий, енергійний директор, академік Глушков В.М. Їх об'єднувала віра у майбутнє обчислювальної техніки, можливість створення моделей організму, штучного інтелекту, ефективних систем вирішення різних наукових проблем і практичних завдань.

Активно проводилися роботи з математичного моделювання фізіологічних органів і систем з урахуванням можливостей обчислювальної техніки, теорії управління. Були здійснені фундаментальні клініко-фізіологічні дослідження системи саморегуляції серця, що дозволило створити і запровадити у хірургічну практику оригінальні конструкції апаратів штучного кровообігу.

Цікаво, що наприкінці свого життя тяжко хворий В.М. Глушков написав унікальну роботу — "Теорія раку з позиції загальної теорії систем". У ній розглядав генетичні причини появи ракових клітин, висунув гіпотезу імунних механізмів боротьби організму зі злоякісними клітинами. Про що це свідчить? Талановита людина — талановита не лише в обраній царині науки. Вона талановита в усьому. Такими були однодумці академіки В.М. Глушков і М.М. Амосов.

Зустрічаючись через багато років зі співробітниками заснованого ним відділу біокібернетики, Микола Михайлович говорив: "Я получил величайшее удовольствие от того, что в этом отделе ещё сохранились

традиции поиска истины. Истина, которая сама по себе представляет собой совершенно независимую от всех условий ценность. Я увидел, что ещё и сейчас, спустя, наверное, уже сорок лет после создания отдела, его сотрудники сохранили самое главное: страсть к постижению истины".

Амосов багато думав, і залишив нам у спадок програмні поклади суджень, узагальнюючих висновків і перспективних передбачень. Ось, скажімо, слова Миколи Михайловича про роль інститутів у системі охорони здоров'я населення, які я почув від нього особисто: "Усі фахові і соціальні завдання ми успішно вирішимо, якщо без зайвих слів повернемося обличчям до повсякденної медичної практики, якщо усі науково-дослідні інститути візьмуть на себе відповідальність за організацію спеціалізованої допомоги — кожний за своїм профілем. Тоді усім стане ясно і що робити, і з кого питати, і як оцінювати нашу роботу".

Цю засадничу позицію він завше стверджував у рідному інституті, виголошував з різних, у тому числі й дуже високих трибун, наполягав на ній у своїх книгах — а їх написав понад двадцять, являючи собою справжній візир моральності, щирості і суспільної відповідальності. Тож, мабуть, зовсім не випадково, Микола Амосов "теленациєю" країни був визнаний великим українцем — одразу після Ярослава Мудрого.

Та я б не був, даруйте, належним представником профілактичної медицини, коли б обійшов увагою легендарний спосіб життя Амосова. Бо він свій ви-

клик старінню зробив публічним. Сотні тисяч людей неозорого Союзу знали про запеклу битву гігантів — Амосова з його віком. Він з року в рік щоранку бігав підтюпцем, а потім навантажував себе фізичними вправами. Не лишала байдужою вже сама концепція його боротьби за повноцінне буття: з роками "самокатування" вченого тільки збільшувало свої оберти, доки вийшло на 6 кілометрів бігу за годину, гантельну гімнастику на 2000 рухів, і вправи без обтяжень ще на одну тисячу. Додайте сюди раціональне харчування, відсутність шкідливих звичок і ви зрозумієте, що саме такий спосіб життя дозволив видатному хірургу — взагалі-то, людині не надто міцного здоров'я — витримувати багатогодинні операції аж до вісімдесятирічного віку. Такий досвід над собою міг поставити тільки він. Це було не дивацтво, а науковий експеримент, і навіть коли роки таки взяли своє, і Микола Михайлович був змушений вшити кардіостимулятор, а згодом — біологічний штучний артеріальний клапан і два аортокоронарні шунти, він вперто продовжував шукати помилку у програмі фізичного оздоровлення.

З "Автобіографії": "Старість между тем снова догоняла, хотя сердце не беспокоило... Поэтому решил: нужно продолжить эксперимент. Снова увеличил гимнастику до 3000 движений, половину — с гантелями. Начал бегать, сначала осторожно, потом все больше и довел до уровня "первого захода" — 45 минут.

И опять, как в первый раз, старость отступила".

Відновлювати здоров'я нині стає все складніше й дорожче. Так що досвід Амосова у цій корисній справі актуалізується з кожним днем. І зізнаюсь по щирості, мені стає тепло на серці, коли я згадую, як він бігав київськими вулицями й парками. Бо це, напевно, найбільш наочна ілюстрація того, як легко він нас випереджав...

Насамкінець, є щось знаменне у сумному факті: рідне село Миколи Михайловича пішло під воду Рибинської ГЕС. А його по смерті, як годиться, прийняв пантеон Байкового цвинтаря. І ось я внутрішнім зором намагаюсь охопити "діамантовий вінець" видатних лікарів, яких у потойбічному сні прихистила українська земля під зоряним омофором Чумацького шляху. У моїй уяві зринають постаті Пирогова і Скліфосовського, Караваєва і Богомольця, Марзєєва і Лур'є, Комісаренка і Амосова. Цей перелік славетних імен я можу продовжувати довго. Та найвражаючим є те, що думаю я про них не як про минуле нашої медицини, а як про її омріяне майбуття. І, головне, не тільки медицини, але й України загалом — у тому її майбутті, коли все, вірю безмежно, внормується, і ми підемо у гідне позавтра, туди, де у духовних світах ці титани й чекають на нас, вже оновлених.

Андрій СЕРДЮК,
президент Національної
академії медичних наук
України

